Jana Valdrová

Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit

EDICE GENDER SONDY

Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit

Jana Valdrová

Recenzovaly
doc. PhDr. Jiřina Šmejkalová, CSc.
Univ.-Prof. Dr. Jiřina van Leeuwen-Turnovcová

Financováno Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní plán obnovy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Edice SLON – Gender sondy, 14. svazek / řídí Ľubica Kobová, Hana Maříková, Zuzana Uhde a Jiří Ryba

Redakce Jolana Uhlířová a Jiří Ryba
Návrh obálky, grafická úprava a sazba studio Designiq
Na obálce je použit obrázek Dany Ledl The Style
Vydání první elektronické, podle druhého, v Karolinu prvního

© Jana Valdrová, Dennis Scheller-Boltz, Pavla Špondrová 2018
© Foreword Tomáš Pavlas 2018
© Univerzita Karlova 2023
Cover illustration © Dana Ledl 2018

ISBN 978-80-246-5650-2
ISBN 978-80-246-5671-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Obsah

Poděkování 10
Předmluva – Tomáš Pavlas 12
Předmluva autorky (2023) I
Úvod 15

Část I **Bádání o genderu v jazyce** 21
1. Rovnost žen a mužů, diverzita identit jako předmět bádání 23
Lingvistické premisy genderového bádání v jazyce 32
Předměty, pole a metody výzkumu 35
Sexistický (androcentrický) jazyk 41
Něžný sexismus 43
Genderové brýle podle S. Bem 45
2. Jazyk, gender a společnost 49
Dcery Egálie – obrácené jazykové zrcadlo světa 49
Strategie obrany sexistického jazyka a modely jeho předávání 53
3. Vývoj feministické a genderové lingvistiky 57
Anglicky a německy mluvící země 57
Slovanské jazyky v mezinárodním výzkumu 61
Feministická a genderová lingvistika v české jazykovědě 66
Názvy osob a jazykový obraz světa v české jazykovědě před rokem 1989 66
Feministická témata v lingvistice po roce 1989 72
Faktory ovlivňující rozvoj oboru 75
Přístup k oboru jako takovému 75
Feministické zaměření oboru 80

Interdisciplinární přesahy 82
Postoje k genderově vyváženému vyjadřování 84
Emotivnost kritiky 88

Část II Názvy osob z hlediska genderu 93
4. Asymetrie v rodových protějšcích 97
Lexikální a sémantické asymetrie 99
Označení v některém rodu chybí 99
Femininum je obsazeno odlišným významem 100
Odlišně utvořené rodové protějšky téže profese 101
Frazémy 102
Rodově heteronymní názvy osob 103
Asymetrie ve vyjadřovací praxi 105
Rod názvů profesí a sociální status 105
Slovotvorné asymetrie a lexikografie 106
Nejistota mluvčích a další příčiny asymetrií v úzu názvů osob 107
5. Způsoby používání jmen a příjmení v textech 115
Křestní jména žen versus příjmení mužů 115
Hypokoristika, zdrobněliny a komolení jmen 118
6. Další prostředky hierarchizace genderu 121
Statusově nerovné páry 121
Ikonické pořadí rodu názvů osob 127
7. Metafora, vespolné podstatné jméno, parafráze 131

Část III Generické maskulinum 137
8. Diachronní rešerše v němčině jako podnět pro český výzkum 145
9. „Žena a vědec? To mi nejde dohromady." Testy příznakovosti generického maskulina 149
Metoda a organizace testování 149
Výsledky testů genderově vyvážených formulací 152
O čem vypovídala příjmení 153
Závěry a diskuse 154

10. Generické maskulinum a obraz světa 157
Svět v generickém maskulinu – svět bez žen? 158
Ženy jako druhořadá pracovní síla 167
Genderové stereotypy a maskulinum ve výchově a výuce 170
11. Generické maskulinum z hlediska vyjadřovacích možností 177
Nezbytnost kategorizace maskulinem? 178
Přesnost, zdvořilost a mluvnický rod 184
Maskulinum z hlediska genderových a sexuálních identit 187
12. Generické femininum a kontextová sémantika feminin 191

Část IV Jazykové konstrukty genderových a sexuálních identit 195
13. Genderový stereotyp, klišé a koncept 201
14. Ženské a mužské světy v jazyce 205
Explicitní a implicitní vymezování genderu 207
Vymezování prostřednictvím lexika, slovotvorby, flexe 214
Normativy 215
Atributy *správn-, typick-, normální, ideální* 215
Normativy *chlap* a *koule* 218
15. Genderové koncepty ve vyjadřovací praxi 227
Koncept *žena* 228
Esenciální ženství: *něžné pohlaví, zlatokopka, blondýna* 229
Genderová dělba práce: *maminka, pečovatelka, hospodyňka* 234
Kariéristka a žena v tzv. tradičních mužských doménách 241
Označení *žena* jako jazykový nástroj deprofesionalizace 244
Role zevnějšku při konceptualizaci ženství 250
Koncept *děvče, dívka, slečna* 256
Ambivalentní význam výrazu *dáma* 265
Koncept *feministka a genderistka* 269
Kontextová sémantika výrazů *feministka* a *genderistka* 270
Fenomén „Nejsem feministka, ale…“ a „Feministky prominou“ 274
Feministka jako mediálně přitažlivá šablona 276

Část V Jazyková objektivizace žen 279
16. Patriarchalistická kolonizace jazyka 281
17. Žena jako objekt 287
Objektivizace a sexualizace žen v reklamě 290
Fragmentace těl 295
18. Vizuální složka textů z hlediska genderu 299
19. Humor a gender 305
Ospravedlňování sexismů nadsázkou 309
Humor jako prostředek kritické reflexe 313

Část VI Genderově vyvážené vyjadřování v praxi 319
20. Historie a současnost genderového managementu jazyka 321
Formy implementace 327
Příklady z Rakouska a Slovenska 328
Směrnice rakouských univerzit 328
Směrnice rakouské odborové organizace 330
Austrian Standard Institute: Pokus o návrat k maskulinu 331
Slovensko: *Ako používať rodovo vyvážený jazyk* 332
21. Český jazyk: Výzvy a návrhy řešení 337
Publikace *Kultura genderově vyváženého vyjadřování* 337
Jméno a příjmení jako složka osobní identity 343
Tvorba a matriční registrace křestních jmen 345
K české praxi přechylování příjmení 347
Jména a příjmení transosob 364
Výzvy k řešení v oblasti antroponym 366
22. Genderová tematika v jazykovědných příručkách 369
Inspirace z německého jazyka 369
Gender v českých jazykovědných příručkách 373
23. Jazyk a kreativita 381

Závěr 390
Přílohy 395
Příloha 1: Doporučení Rady Evropy R (90) 4 z roku 1990 395

Příloha 2: Queerlingvistika – Dennis Scheller-Boltz 397
Příloha 3: Příklady rovného jazykového pojednávání žen a mužů 401
Příloha 4: Možnosti alternování maskulina v právním a úředním jazyce – Pavla Špondrová 407
Příloha 5: K tématu humor a gender 415
Život podle Ony 415
Fernetmani a jejich dny 416
Český lev se obejde bez lvice 418

Summary 421
Bibliografie 425
O autorce 457
Rejstřík 458

Poděkování

V roce 1995 mě v českých bohemistických periodikách zaujaly zprávy bohemistek Jany Hoffmannové a Světly Čmejrkové o zahraniční feministické lingvistice. Oběma vděčím za to, že mi otevřely cestu k tehdy u nás neznámé jazykovědné disciplíně.

V době neexistence výzkumu a odborné literatury v češtině a špatné dostupnosti cizí odborné literatury mně zásadním způsobem pomohly v orientaci profesorky německých a rakouských univerzit Hadumod Bußmann, Marlis Hellinger, Helga Kotthoff, Jiřina van Leeuwen-Turnovcová. Díky vládnímu stipendiu Bádenska-Württemberska jsem mohla absolvovat stáž na univerzitě v Kostnici, prostudovat vědecký kánon v oboru, prozkoumat principy genderově vyváženého vyjadřování mezitím osvědčené v německé vyjadřovací praxi a analyzovat český jazykový úzus z hlediska zobrazování a reprodukce genderu. Svá doporučení pro český jazyk jsem konzultovala s českými i zahraničními vědeckými osobnostmi Hansem Wellmannem, Marií Krčmovou, Irenou Smetáčkovou, Lisou Irmen, Sabinou Sczesny a dalšími.

Za přidělení grantu k výzkumu generického používání maskulina, který výrazně posunul vědění o pragmatických efektech používání tohoto prostředku označování osob, děkuji katedře genderových studií na Fakultě humanitních studií Karlovy univerzity. Velmi si vážím stanoviska katedry bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a oddělení genderu na Sociologickém ústavu AV ČR, které se postavily za potřebnost genderového výzkumu jazyka. Slovenskému

odbornému týmu pod vedením Jany Cvikové děkuji za analýzu ohlasů na metodickou příručku *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*, provedenou v rámci projektu Centra vzdelávania MPSVR SR a Inštitútu rodovej rovnosti v Bratislavě.

Za zvlášť cenné rady v závěrečné fázi psaní knihy a v průběhu recenzního řízení patří můj vřelý dík Jiřině Šmejkalové a Manfredu Kienpointnerovi.

Předmluva

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostává se Vám do ruky kniha sumarizující dlouholetou průkopnickou práci lingvistky Jany Valdrové. Jedná se o dosud opomíjené téma vztahu mezi způsobem označování žen a jejich sociálním postavením; teoretické koncepty jsou doloženy velkým množstvím příkladů konkrétních výroků různých aktérů a aktérek veřejného života. Kniha tak má i významný dokumentační přínos.

Cesta, kterou Jana Valdrová při tvorbě díla ušla, byla složitá. Zásadní význam jazyka pro utváření našeho genderu je mnohými totiž stále zpochybňován. Paradoxně titíž lidé v rozporu s vlastním přesvědčením reagují často poplašně na snahy zmírnit jazykové reprodukce genderových hierarchií.

Téma gender a jazyk dokáže vzbudit obdobné vášně jako téma kvót na rozhodovací funkce. Není to náhoda. Lingvistika genderových a sexuálních identit dokáže prostřednictvím zkoumání mluvního jednání podat zprávu o naší socializaci, o našich hodnotách – normách a mocenských vztazích. Proč nám na jedné straně chybí ženský protějšek pro výraz *Mistr* jako uznání odborné kompetence a na druhé mužský ekvivalent k *hospodyňce*?

Nedemokratičnost patriarchální společnosti spočívá mimo jiné v neochotě kriticky přemýšlet nad společenskými normativy mužství. Byť si společnost význam a přínos kritického myšlení uvědomuje, přijde-li

řeč na téma genderové nerovnosti, vypadá to často, jako by na tuto svou schopnost rezignovala. Jako by mužství bylo něčím nedotknutelným. Například dlouholeté motto organizace Liga otevřených mužů znělo: „Nezapomeňte. Mužství je udělováno mužstvím". I muži, kteří se snaží otázky spojené s mužstvím promýšlet, mají v patriarchální společnosti potřebu chápat mužství jako do sebe uzavřené a sebe potvrzující proroctví.

Takové proroctví je výrazem demokratického deficitu a mužům umožňuje přisvojit si nelegitimní roli vládců a arbitrů. Pozorně si přečtěte následující úryvek z projevu bývalého předsedy vlády Mirka Topolánka z roku 2007:

„Žena se může svobodně rozhodnout děti nemít, a pak jsem přesvědčen, že má stejné příležitosti uplatnění jako muž. S tím by měl zákon počítat a nevnucovat těmto ženám ochranu, o kterou nestojí a která paradoxně vede k jejich diskriminaci. Pokud se žena rozhodne věnovat roli, kterou jí svěřila příroda, pak nepotřebuje, aby se ji zákon snažil srovnat s mužem."

Je to výrok arbitra, který přesně ví, co by žena měla/neměla být či chtít, jaké zákony žena potřebuje, či nepotřebuje. Jde o opravdu výstižný doklad v této publikaci citovaného argumentu lingvisty Jana Matonohy, že v diskurzu patriarchátu žena existuje „právě jen jako femininní konstrukt patriarchátu".

V demokracii nejsou společenské poměry a priori „přirozeně" dány z vůle vládců. Je-li k tomu důvod, je možné je měnit. Pokud jde o postavení žen vůči mužům, důvod zde dnes v ČR rozhodně je. Komu by nestačila nebývalá míra sexismu v projevech ve veřejném prostoru, může se seznámit s hodnocením Světového ekonomického fóra. Fórum řadí v roce 2017 Českou republiku ve srovnání s ostatními státy na osmdesáté osmé místo, pokud jde o genderovou rovnost.

Jazyk je tím polem, kde by se řada potřebných změn měla odehrát.

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, Jana Valdrová pro Vás toto pole podrobně zmapovala.

Tomáš Pavlas

Předmluva autorky (2023)

Výzkum vztahu jazyka a genderu je nepostradatelnou součástí vědění o společnosti, o jejím mocenském rozvrstvení a o jazyce jako nejvlivnějším socializačním faktoru.

Hegemonní maskulinita používá k dominanci nad ženami a menšinami v jazyce i realitě osvědčené jazykové nástroje. Paradoxně snad nejlépe z nich v českém prostředí funguje zdánlivě nevinné zahrnování lidí všech pohlaví a identit pod tzv. generické maskulinum. Ponechává mužům chráněný prostor pro nerušené budování společenské a odborné prestiže, kryje nerovné zastoupení pohlaví na rozhodovacích pozicích. Zpráva o jednání „zástupců ženského sportu" v roce 2023 by prošla médii bez zvláštního povšimnutí, kdyby snímek ze schůze neprozradil skutečnost: u jednacích stolů až na nepatrné výjimky seděli jen muži.

Avšak používání českého jazyka ve veřejném prostoru prochází nezpochybnitelnými změnami: v češtině nastal podobný posun, jaký zažily demokratické země v době feministické vlny sedmdesátých let. Mnohem důsledněji, než dříve se dnes dbá na genderově vyvážené označování profesí a pozic. Etabluje se *inkluzivní jazyk,* vstřícný vůči nebinárním pohlavím a identitám. Nejen v inzerci pracovních příležitostí se vyskytují rodově neutrální formulace a grafické symboly nebinárního jazyka (hvězdička, středová tečka). Firmám se inkluzivní jazyk vyplácí: nastoluje rovnost, vzájemnou úctu a vytváří přátelské a tvůrčí ovzduší. O workshopy k principům inkluzivního jazyka projevují zájem kromě podniků české univerzity, studentské a profesní platformy, orgány Evropské unie.

Genderované názvy osob se ujímají v právnickém jazyce; speciálním školením prošla Kancelář VOP. Inkluzivní jazyk mapují média.

Zásadně se mění situace v oblasti jmen. V roce 2022 byla uzákoněna možnost svobodné volby žen mezi nepřechýleným a přechýleným příjmením. Lze očekávat také prudký nárůst počtu žádostí o matriční zápisy rodově neutrálních jmen, k nimž většinová populace prakticky dosud neměla přístup; až do roku 2023 je česká legislativa vyhrazovala pouze trans lidem.[1] Tato jména mají stejně bohatou historii jako „klasická" ženská a mužská jména, avšak na rozdíl od nich poskytují svobodnější prostor pro vlastní utváření identity.

Jazyk je politikum. Genderová senzitivita nabývá na významu zvlášť v době zvyšujícího se sociálního napětí. *Toxická maskulinita* a *toxická femininita*, zneužitelná ve válečných konfliktech, účelové *sexualizace* jevů a dění ztrácejí na účinnosti pouze tehdy, byly-li rozpoznány, zkoumány, kriticky reflektovány. A česká jazykověda nese v tomto smyslu svůj díl zodpovědnosti za kultivaci veřejného projevu.

Jana Valdrová, květen 2023

1 Analýza je dostupná z https://genderonline.cz/pdfs/gav/2022/02/02.pdf.

„Označování žen a mužů bez hierarchizace je součástí jazykové kultury."

Norbert Richard Wolf

Úvod

Kořeny úsilí o rovné jazykové pojednávání žen a mužů sahají do minulých staletí: H. Ellis (1894) byl přesvědčen, že nadějí lidstva je poskytnout stejnou svobodu „mužskému i ženskému prvku"; J. N. Baudouin de Courtenay (1929) byl zastáncem vytvoření společnosti s rovným postavením pohlaví:

> „Tento v jazyce se vyskytující světonázor, podle něhož je mužské chápáno jako něco původního a ženské jako něco odvozeného, odporuje logice a smyslu pro spravedlnost."
> (Baudouin de Courtenay 1929: 231)

Jazyk podává svědectví o určité době a kultuře. Kniha, kterou právě čtete, analyzuje jazykové praktiky, jež v českém jazykovém prostředí vytvářejí obraz žen a ženství – jde o problematiku, kterou česká jazykověda zatím nezkoumala. Některé jevy zůstávají nevysvětleny, dokud je nevidíme v dostatečně širokém kontextu; P. Watzlawick zdůrazňuje pragmatický aspekt interakce (který lze v tomto případě definovat jako genderový, pozn. autorky), a jako příklad uvádí mimo jiné nedorozumění amerických vojáků a Angličanek za války:

Odlišné pořadí kulturně podmíněných kroků při namlouvání (*courtship patterns*) způsobovalo nejasný pocit, že druhá strana se chová nepatřičně. Zmatek Angličanek po prvním, pro ně osudovém, ze strany Američana ale nezávazném polibku vedl muže k hodnocení *hysterka*, když Angličanka po takovém pokusu utekla; pokud se muži oddala, byla

nymfomanka. Watzlawik dělí lidskou komunikaci na tři složky: jakkoli jsou na sobě závislé, syntaktická složka je ta nejméně podstatná, poněvadž nemá smysl předávat si syntakticky přesná sdělení, pokud jsme se předem nedohodli na jejich druhé, sémantické složce. „A konečně, jakoukoli komunikaci ovlivňuje chování všech zúčastněných, a toto je její *pragmatický* aspekt."[1]

Genderový výzkum jazyka a diskurzu započal v angličtině a němčině v 70. letech 20. století na podněty veřejně činných žen, hledajících způsob, jak etablovat svůj mluvní projev na veřejnosti. Studie mluvního stylu žen a mužů zpochybnily biologickou podmíněnost způsobu vyjadřování:

> „The idea that men and women metaphorically speak different languages – that they use language in very different ways and for very different reasons – is one of the great myths of our time."[2]

Jazykové hierarchizace genderu a problematika genderově vyváženého vyjadřování se v české jazykovědě, jak doložím níže na citátech, dlouho považovaly za záležitost cizích jazyků a cizích kultur. Čeština měla být výjimkou:

> „Lze předpokládat, že lingvistický feminismus se do češtiny, pokud se jí vůbec dotkne, promítne nějakým jiným způsobem, než jak to vidíme v jazycích shodou okolností západních. Souvisí totiž úzce se stavbou těchto jazyků a stavba slovanských jazyků pro něj není, alespoň si to myslím, dobrou živnou půdou."[3]

O výzkumech problematiky genderu ve slovanských jazycích referují sborníky D. Schellera-Boltze (ed., 2015), J. van Leeuwen-Turnovcové et al. (eds., 2002), M. H. Mills (ed., 1999) aj. Dokazují, že slovanské jazyky

1 Watzlawick 2010: 23–26. Kurziva je v originále.
2 D. Cameron 2007: 163.
3 Čmejrková 1997: 148.

jako kterékoli jiné disponují prostředky pro genderovou stratifikaci společnosti, avšak mluvní jednání bývá poznamenáno lpěním na genderových stereotypech a obhajobou heteronormativity.

V české společnosti se kritika jazykových sexismů a dalších jazykových projevů diskriminace začala výrazněji objevovat po roce 2000. Tehdejší prezidentský kandidát M. Zeman pobouřil veřejnost, když ve volebním klání spojil životaschopnost „zemanů" se znásilňováním:

> „[…] knížata měla právo první noci a díky tomu zdegenerovala, protože své nevolnice nemuseli znásilňovat, nemuseli tedy vydávat energii na toto znásilňování. Zatímco my zemani jsme si svého práva, nejenom v sexuální oblasti, vždycky toto právo museli těžce vybojovat, a proto jsme nezdegenerovali."[4]

Tato kniha představuje způsoby označování žen jako jeden z jazykových nástrojů genderování diskurzu. Jedná se o nevelkou, avšak pro pochopení sociálně konstitutivní povahy diskurzu klíčovou výseč, neboť od reprezentací žen a ženství nelze oddělit vyjednávání moci.[5]

Studie, jež uvádím níže, potvrzují vztahy mezi způsobem pojmenovávání osob a jejich pozicemi v diskurzu[6] a také dokládají hierarchizující potenciál označování osob. Genderový diskurz se v té podobě, v jaké jej denně zažíváme, nabízí jako jeden z nejlacinějších prostředků komerčního úspěchu textů; nepřekvapí, že „tradičně" pojatá dělba rolí a sexualita nalézají uplatnění napříč médii. Souvislosti mezi diskurzy, kritikou a změnami užívání jazyka definuje M. Nohejl:

> „Základní funkcí kritiky je reflexivita. Kritika umožňuje diskurzu pohlédnout sám na sebe. Tato reflexe však

4 Srov. mj. K. Vítková. „Ženy píší Zemanovi: Znásilnění jako výhoda? Omluvte se." 22. 1. 2013. Dostupné https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zeny-pisi-zemanovi-znasilneni-jako-vyhoda-omluvte-se/r~i:article:769335/.

5 Srov. Matonoha 2009, Sunderland 2004, Foucalt 1994, Fairclough 1992. K *diskurzu* též Nekvapil, Hoffmannová, Hajičová in NESČ 2016: 350–354.

6 Oksaar 1976.

nezůstává bez důsledků, které v nejkrajnější podobě vedou ke strukturálním změnám v diskurzu. Protože je bytostným modem kritiky inovace, je jakákoliv kritická reflexe diskurzu potencionálním počátkem jeho proměny. Orientace kritiky na dosažení změny je pak nejradikálněji formulována v nároku redefinice. Z kritiky tedy vzchází veškerý inovativní potenciál společnosti."[7]

V používání názvů osob lze pozorovat asymetrie, které jazykově legitimizují genderové (tj. mocenské) hierarchie: patří k nim chybějící nebo nepoužívané rodové protějšky u některých názvů osob či jejich odlišná sémantika, ustálené pořadí rodu ve dvojicích názvů osob s preferencí maskulina, genderově příznakové zacházení se jmény, zdrobnělinami, metaforami, vespolnými substantivy, parafrázemi názvů osob.[8]

Jedním z největších témat feministické a genderové lingvistiky v jazycích s kategorií jmenného rodu je označování osob v maskulinu. Mluvčí jím nazývají osoby a skupiny osob podle charakteristik, které staví nad biologický rod, například profesi, funkci, národnost apod. Genericky míněné maskulinum se v češtině používá často na úkor rozmanitosti jazykových prostředků a bez zamyšlení nad jeho účinky: hierarchizací pohlaví, jak ji doložím ve III. části.

Stávající nerovnou dělbu práce legitimizují jazykové genderové stereotypy a koncepty. Koncept žena zahrnuje genderově specificky chápané vlastnosti, schopnosti, talenty, činnosti, profese, a tak legitimizuje hierarchizovanou dělbu práce.[9] To souvisí se systémovým degradováním žen ve veřejném projevu na roli objektu. Obvyklým nástrojem přenosu sexismů bývá vtipkování; kdo se nezasměje nabídce členství pro ženy

7 Nohejl 2007: 217.

8 K souvislostem mezi pohlavím, genderem a mocí srov. Appelt in Klettenhammer, Pöder (Hg.) 2000: 27–28: Podstatné je, které sociální mechanismy, praktiky nebo instituce napomáhají utvářet hierarchie pohlaví. Jazyk k nim patří.

9 Náměty na budoucí genderově lingvistické a queerlingvistické studie jsou koncepty *muž*, *lesba*, *gay* a mnoho dalších.

v ODS, motivované sexem,[10] vystavuje se podezření z nedostatku smyslu pro humor. Humor a satira se ovšem na druhé straně mohou stát prostředkem nápravy věcí.

Hierarchizace genderu je politický problém, k jehož řešení přispívá genderově vyvážené vyjadřování. V české legislativě je prvním opatřením *genderově inkluzivního managementu jazyka*[11] zákon č. 167/1999 Sb., jehož jazykovým projevem je rodová vyváženost v inzerci pracovních příležitostí. Principy genderově vyváženého vyjadřování, k jejichž dodržování se náš stát zavázal v roce 1990 podpisem Doporučení Rady Evropy R (90) 4, byly poprvé v Česku rozpracovány v roce 2010 v souboru jazykových doporučení pro český jazyk, o němž referuji v 21. kapitole. Postoje české odborné i laické veřejnosti a institucí k rovnému jazykovému pojednávání pohlaví lze pro historickou a geopolitickou blízkost našich zemí dobře srovnávat s Rakouskem; konkrétní příklady dokumentují blízkost postupů genderové symetrizace němčiny a češtiny.

Kvalita genderových vztahů indikuje úroveň otevřenosti dané společnosti vůči definování a přijímání jinakosti a diverzity vůbec. Zájem o studia souvislostí mezi jazykem a genderem, jazykem a sexuální identitou v Česku vzrůstá. Jednotlivci i instituce projevují vůli vytvářet genderově symetrizované texty. Naplňují se prozíravá slova M. Jelínka z jeho oponentského posudku k mé genderově lingvistické disertační práci z roku 1998: „[…] je důležité věnovat vztahům mezi vyjadřováním maskulinním a femininním hlubší pozornost a připravovat jazyková řešení, která by se mohla realizovat, kdyby nabyly feministické požadavky většího rozsahu." A feministické požadavky se odvíjejí od studií jazykových konstruktů pohlaví a genderu k poznání, že demokratické obsahy nelze vyjednávat androcentrickým jazykem.

---

10 Příklady v V. části knihy.

11 Tímto termínem označuji navrhování genderově vyvážených alternativ (např. genericky používaného maskulina nebo jazykových stereotypů) a jejich prosazování do praxe. Srov. *jazykový management*, Nekvapil in NESČ 2016: 760–763.

Poznámky:
Feministickou lingvistiku, genderovou lingvistiku a queerlingvistiku souhrnně nazývám *lingvistikou genderových a sexuálních identit*. Tím jednak reflektuji skutečnost, že často není možné jednoznačně přiřadit publikace k jedné z disciplín, a jednak vycházím vstříc současnému flexibilnímu pojetí genderu a pohlaví s plynulými přechody mezi jejich formami.

K genderově vyváženému pojednávání žen a mužů přispěji způsobem používání jmen: Křestní jména badatelek a badatelů zkrátím na iniciálu, cizí ženská příjmení nebudu počešťovat přechylováním. Čtenář/ka může pozorovat trojí účinek tohoto postupu: (1) nepřechýlená ženská příjmení lze snadno integrovat do českého textu, (2) biologický rod mluvčích vyplyne z mluvnického, lexikálního a jiného kontextu nebo z kognitivní práce čtenářky či čtenáře, (3) nelze-li rod z kontextu určit, můžeme (nebo nemusíme) se tázat, zda a proč je v dané souvislosti zapotřebí jej vůbec znát.

Jsem si vědoma nedokonalosti vyjadřování, jestliže se stejným jazykem obracím k lidem různých sexuálních identit. Způsoby, jak jejich označování ve strategicky významných textech řešit, patří k aktuálním tématům pro aplikovaný interdisciplinární výzkum.

Část I

Bádání o genderu v jazyce

„Knowledge rises only if many investigators work at it in mutual cooperation and control mediated by comprehensible language.“[12]

12 Trnka 1965: 11; anglickou verzi citátu jsem převzala z anglicky proslovené přednášky J. Čermáka na Univerzitě Leopolda Františka v Innsbrucku, 3. 11. 2015.

1. Rovnost žen a mužů, diverzita identit jako předmět bádání

O významu jazyka jako sociálního jednání a faktoru konstruujícího realitu pojednávají P. L. Berger a T. Luckmann (1966). Veškerá lidská zkušenost nalézá odraz v jazyce, píše S. Bork (1969) s odvoláním na teze W. Humboldta, B. Whorfa, L. Wittgensteina a dalších: „Společnost konstituuje jazyk […], jazyk realizuje utváření člověka". Platí, že „utváření jazyka a utváření člověka nelze od sebe oddělovat; chci-li jedno, nemohu vynechat druhé".[13] Zásadní význam jazyka jakožto stavebního prvku společnosti zdůrazňuje M. Hartig; H. Steger a N. Dittmar (tamtéž) spatřují základní úkol sociolingvistického bádání ve studiu vztahů, vzájemné podmíněnosti a limitů sociálních struktur, kultury a jazyka. Podle T. Lewandowského má sociolingvistika za cíl „[…] to show the systematic covariance of linguistic structure and social structure and even to show a causal relationship in one direction or the other".[14]

G. Postl (1991)[15] porovnává sociologický pohled na jazyk se strukturalistickými přístupy. Chápání jazykové produkce jako spolupůsobení znaků není podle autorky popřením individuality mluvního aktu, nýbrž konstatováním jeho limitovanosti. Jako mluvčí se nacházíme ve vazbách na mluvní znaky, jež se ukládají mimo nás a v nás, avšak i my sami

13 Bork 1969: 8–9, tamtéž, srov. Chalejeva 2000: 16. Citace a parafráze textů z angličtiny, Překlad citací z angličtiny, němčiny, ruštiny popřípadě dalších jazyků je můj vlastní, není-li uvedeno jinak.

14 Hartig, Steger a Dittmar in Löffler 1994: 21.

15 Postl 1991: 17–20.

je volíme, kombinujeme a situativně nasazujeme. Jakýsi mnohovrstevný anonymní kontrolní systém nás nutí k dodržování mluvní normy v závislosti na dané epoše, kultuře nebo sociálním prostředí. Produkce diskurzu je podle G. Postl v každé společnosti kontrolována, organizována a kanalizována působením procedur, jež otupují ostří diskurzu. Mluvení je zároveň svědectvím o rozdělení moci ve společnosti.[16]

Při utváření mocenských vztahů funguje *gender* jako strukturující faktor. Pohlavně-genderový systém společnosti odráží činnost institucí a vtiskuje jim obsah za participace a podpory členů a členek dané společnosti.[17] Nedílným rysem systému je hierarchizace pohlaví:

> „[…] Gender je konstruován jako kategorie asymetrická; vše, co je spojováno s maskulinitou (např. objektivita, racionalita, aktivita apod.) je v naší kultuře vnímáno jako odlišné a hodnotnější a nadřazené tomu, co je feminní; gender např. strukturuje individuální identitu. Genderová analýza je studium rozdílů v potřebách, podmínkách, přístupu ke zdrojům, kontrole majetku, rozhodovacích pravomocích atd. mezi ženami a muži."[18]

Lidé plní nepsanou *genderovou smlouvu*:

> „[Genderová smlouva] je souborem implicitních a explicitních pravidel týkajících se genderových vztahů, která ženám a mužům připisují různou práci, hodnotu, zodpovědnosti a povinnosti; tato pravidla jsou definována

16 Tamtéž.

17 Renzetti, Curran 2003: 20–35.

18 Genderové informační centrum Nora. Praha 2003. Dostupné online [cit. 10. 4. 2016] z http://management.gendernora.cz/index.php?page=dictionary&uid=&justText&-print. Srov. definici genderu in Valdrová, NESČ 2016: 569 se seznamem odborné literatury.

na úrovni kultury – tj. norem a hodnot společnosti, institucí a socializačních procesů zejména v rodině."[19]

Z definic vyplývá, že genderová dělba práce je vázána na konkrétní kulturu a dobu. Když filozof M. Machovec (2000) v reakci na novinový článek o mé práci ironicky namítl, že by ve světě muselo být tolik genderových lingvistik, kolik je národů a jazyků, přitakal tím, aniž tušil, monografii *Gender across Languages*, zprostředkující přehled o více než čtyřiceti jazycích z perspektivy genderu.[20]

Analytická metoda *gender* se používá ve společenskovědních oborech od 90. let 20. století. J. W. Scott (1986) striktně rozlišuje použití výrazu *gender* v mluvnici a ve společenských vědách, v nichž „pojem *gender* zdůraznil vztahový aspekt normativních definic ženství".[21] Cílem je porozumět pohlavím a jejich historické roli sociálních skupin a poznávat, jak udržovaly sociální struktury nebo přispívaly k jejich změnám. S přibývajícím počtem studií se *gender* stává zvlášť užitečným termínem k vystižení rozdílu mezi sexuálními praktikami a sociálními rolemi.[22] Zkoumají se vazby mezi konkrétním subjektem a společenským řádem, neboť podle zde citované antropoložky M. Rosaldo je zřejmé, že „the woman's place in human social life is not in any direct sense the product of things she does, but of the meaning her activities acquire through concrete social interaction". Pro J. W. Scott je *gender* stavebním prvkem společenských vztahů, spočívajícím na vnímaných rozdílech mezi pohlavími, a zásadním prvkem zvýznamňování mocenských vztahů. *Gender* zahrnuje čtyři složky: 1. kulturní symboly, 2. normativní koncepty ženství a mužství, 3. instituce (rodinu, školu, církev, trh práce, hospodářství, politiku aj.) a 4. subjektivní identitu.[23]

---

19 Econnect. *Slovníček pojmů*, Praha 2003. Dostupné online [cit. 10. 4. 2016] z http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=u134864s136319-1–133433.

20 Hellinger, Bußmann 2001 a 2003, Hellinger, Motschenbacher 2015.

21 Scott 1986: 1054.

22 Tamtéž, 1056.

23 Tamtéž, 1067–1069.

Vliv a součinnost těchto čtyř složek je předmětem výzkumů, mezi nimiž výzkumy lingvistické zaujímají důležité místo. Genderová smlouva by totiž neúčinkovala, kdyby nenacházela odraz v jazyce, reprodukujícím a tradujícím genderové stereotypy a klišé. Jazykovou polarizaci charakteristik podle pohlaví kriticky reflektovala K. Hausen (1976) v 70. letech 20. století: muži jsou jakoby předurčeni pro veřejný prostor, ženy pro domácí sféru; muži mají být aktivní, tedy energičtí, silní, stateční, ženy pasivní, slabé, skromné. Muži mají „konat", tj. bojovat, dobývat, usilovat, tvořit, ženy „být": závislé, přičinlivé, přizpůsobivé až k sebezapření, dobrotivé, milující. K mužům údajně patří racionalita (rozum, myšlení, vědění, schopnost abstrahovat a vynášet úsudky), k ženám emocionalita (citovost, vstřícnost, víra). Mužskou ctností má být důstojnost, ženskými ctnostmi (v plurálu) jsou plachost, cudnost, laskavost, takt, půvab, schopnost činit svět krásnějším.[24] Hodnocení povah podle genderu částečně přežívá například v poradenství různého zaměření; chybí-li genderově citlivý přístup, často se nelze dobrat kořenů problému:

> Poradenská dvojice popisuje fenomén tzv. ztráty maskulinity mužů: „Agresivní bojovníci, lovci a zabezpečovatelé potravy jako by ztráceli své poslání. Paradoxem je, že ženám se nadále líbí, oceňují typicky mužské vlastnosti, jako je racionalita, systematičnost a odvaha, ale dožadují se i empatie, jemnocitu – to znamená, že muži by měli mít dva mozky: S – systematický, typicky mužský, sexuální a agresivní (svítící na obrazovce magnetické resonance v oblasti hypotalamu) a E – empatický, typicky ženský, milující a ošetřovatelský (svítící v oblasti lymbického systému, pozůstatku z doby kamenné)."[25]

Vystihuje pojem *ztráta mužství* podstatu problému? Nebo jde o naturalizaci sociálních problémů s odvoláváním se na „přirozenost" a „přírodu"? Podle citátu je maskulinita dána *agresivní bojovností*, *lovem*,

24 Hausen 1976: 363.
25 Hargašová, Novák 2007: 45.

zabezpečováním potravy. Zdálo by se, že za problémy mužů mohou ženy samy, a pak nesou následky v osobní rovině. Avšak jak se slučuje ono „pro muže typické“ zabezpečování potravy s faktem, že v České republice je nejvyšší počet samoživitelek v rámci EU?[26] Znamená to, že čeští muži selhávají, zatímco jiní (rakouští, nizozemští a další) si své mužství zachovali? Nebo snad české ženy hůře střeží poslání mužů? Teprve až odmítneme tuto úvahu, můžeme dekonstruovat klišé o *ztrátě mužství* nebo *typicky mužských* a *typicky ženských* vlastnostech, které v reálném životě neexistují. Ani identita není čistě mužská či ženská, nýbrž situativně, v čase a prostoru proměnlivá a vychází z konkrétní žité zkušenosti. (Takto s ní pracuje např. manželský poradce W. Krüger.)[27] Teprve pak lze zahájit diskusi o špatně nastaveném sociálním systému.

Feministická lingvistika, později obohacená o genderový aspekt analýzy a nazvaná též *genderová lingvistika* (*gender linguistics, Genderlinguistik*) se začala rozvíjet v průběhu 70. let 20. století na základě feministického hnutí v USA a v Evropě. Zkoumá jazykové konstrukty hierarchizovaného sociálního pohlaví, ženství, mužství a dalších identit, a kromě toho navrhuje, testuje a prosazuje do praxe alternativy stávajícího vyjadřování na podporu jeho genderové vyváženosti.

Vůči sociolingvistice jsou *feministická lingvistika, genderová lingvistika* a *queerlingvistika* příbuznými i konkurujícími disciplínami. Priority oboru formulovala M. Hellinger (1990):[28]

– Feministická lingvistika staví do středu pozornosti ženské a mužské mluvní jednání (*Sprachverhalten*).[29]

---

26 Údaje Bezplatné právní poradny. Dostupné online [cit. 7. 7. 2016] z http://www.bezplatnapravniporadna.cz/online-zdarma/ruzne/zacetli-jsme-se-v-tisku/15900-v-cr-je--nejvyssi-pocet-matek-samozivitelek-v-cele-eu-casto-trou-bidu-s-nouzi.html. Poradna ostatně kritizuje stát za neřešení sociální situace samoživitelek (tamtéž).

27 Srov. http://www.dr-wolfgang-krueger.de/.

28 Hellinger 1990: 112–113. V raných 90. letech jazykověda teprve začínala operovat pojmem *gender*.

29 V současnosti je genderová či sexuální identita jednou z proměnných.

– Feministická lingvistika interpretuje nerovnoměrnosti v označování osob jako projev *sexismu* – jazykového znevýhodnění žen. Tradiční výzkumy se většinou omezovaly na deskriptivní přístup jazyka a společenskou podmíněností jazyka se obvykle mínily kategorie jako sociální původ nebo etnikum.
– Feministická lingvistika neakceptuje projevy sexismu jako dané, nýbrž hledá alternativy, jež odpovídají zásadě jazykové rovnoprávnosti žen a mužů. Sleduje politické cíle tím, že kritizuje panující mluvní normy a chápe jazykovou reformu jako součást reformy společenské. Z deskripce jazykových asymetrií vyvozuje požadavky na odstranění jazykového a společenského znevýhodňování žen.

Pro I. Breiner (1996) je feministická lingvistika „feministickým vědeckým pojednáním souvislostí mezi jazykem a pohlavím". M. Geier (1998) uvádí, že feministická lingvistika „[…] diagnostikuje společenské znevýhodňování žen (dnes: genderových a sexuálních identit, pozn. autorky) též v jazyce a skrze jazyk a snaží se je odstraňovat".[30]

Nahradíme-li výraz žena/ženy širším pojmem *genderové a sexuální identity*, platí tyto definice pro feministickou a genderovou lingvistiku i pro queerlingvistiku.

Kolem roku 2000 se genderová lingvistika začala prudce rozvíjet v Rusku. Na Moskevské státní lingvistické univerzitě vzniklo pracoviště se specializací na gender. I. Chalejeva nazvala gender *konceptem poznání* (*intriga poznanija*). K proměnným genderového konceptu poznání patří charakteristiky účastníků a účastnic, analyzované dění, okolnosti a pozadí dění, vyhodnocení dění zúčastněnými a další informace, spojující diskurz a dění.[31]

V české jazykovědě se ustálil název oboru *genderová lingvistika*, jak jsem jej začala prosazovat v 90. letech, ač jsem v té době pracovala

30 Breiner 1996: 13 a Geier 1998: 168. Způsob používání termínů *feministická* a *genderová lingvistika* je nejednotný a hrají v něm roli mj. historické okolnosti.

31 I. Chalejeva in Kirilina et al. 2000: 9–18, Goroško (ed.) 2001.

s německou *feministickou* lingvistikou. Tehdy méně používaný atribut *genderová* jsem zvolila vzhledem k genderovým výzkumným metodám, etablovaným na pracovištích Gender & sociologie SOÚ AV ČR, na FHS UK a FSS MU, a též proto, že atribut vystihuje obrat této vědecké disciplíny od původně dichotomického pojetí pohlaví k aspektu *doing gender* a *performing gender*.[32] České pokusy zpochybnit termín *gender* a přívlastek *genderov-* nebo přejmenovat obor na „lingvistiku rodu" jsou dnes zapomenuty.[33]

Queerlingvistika (*queer linguistics, Queerlinguistik*) se emancipuje jako obor, jenž zkoumá identity v jejich rozmanitosti a mnohosti.[34] V Česku je zatím téměř neznámá; české knihovní databáze nevykázaly v roce 2017 žádnou publikaci k heslu *queerlingvistika*. Měl-li by se v budoucnu vůbec používat český název disciplíny, navrhuji termín *lingvistika genderových a sexuálních identit (gender and sexual identities linguistics)* který pokládám za zastřešující, věcný a explikující.

S genderovými výzkumy jazyka souvisí téma jazykové kultury, jazykové kritiky a jazykového managementu, který zatím genderově vyvážené vyjadřování v češtině neřeší. Vědecké základy pojmu *jazyková kultura* položil ve 30. letech minulého století Pražský lingvistický kroužek.[35] Odkaz kroužku rozvíjeli F. Daneš, A. Jedlička, K. Hausenblas, A. Stich, J. Kuchař, J. Kraus, J. Kořenský, I. Nebeská, M. Krčmová a další. Jazyková kultura je nadřazeným pojmem *jazykové kritice* a *jazykové péči,* podotýká Fleischer, Helbig, Lerchner (2001): „Jazyková kultura není preskriptivní předpis, nýbrž výzva pro nás všechny k reflektovanému užívání jazyka":[36]

---

32 West, Zimmermann 1987, Butler 1990, Günthner 1997, Šmausová 2002, Günthner, Hüpper, Spieß 2012 aj.

33 Daneš 1997 a Čmejrková 2002.

34 D. Scheller-Boltz v příloze 2.

35 Srov. *Pražská škola* a *Pražský lingvistický kroužek*, Nekula in NESČ 2016: 1381–1384.

36 Fleischer, Helbig, Lerchner 2001: 717–749. Principy jazykové politiky tamtéž, 725–726, zde kráceno. Principy jazykové kritiky lze aplikovat rovněž v oblasti feministické jazykové kritiky.

- Jazyková kritika by se měla vyhýbat tradičnímu návyku kritizovat výrazy mimo kontext, [měla by] analyzovat a posuzovat jazyk vždy v textových a situačních souvislostech.
- Jazyková kritika má co do činění s jazykem v sociálně problematických kontextech; měla by tedy cíleně zkoumat konkrétní veřejné jevy, kdy jsou komunikační konflikty způsobeny také jistými typickými jazykovými praktikami.
- Jazyková kritika není jen věcí jednotlivých expertů nebo přátel jazyka. Jejím předmětem není jen to, co nám jako jednotlivcům vadí v jazyce, nýbrž jde o obecnou, veřejnou jazykovou senzitivitu vůči panujícím a konfliktotvorným jazykovým praktikám: „Jazyková kritika je něco pro všechny: každý musí být jako mluvčí kritický vůči vlastní mluvě, musí mluvit a naslouchat více reflektovaně, zodpovědnost za jeho vyjadřování je součást jeho lidské důstojnosti."
- Cílem kritiky je napomáhat řešit problémy srozumitelnosti a jazykových norem a v určitém smyslu je kultivovat ve prospěch komunikativní etiky, konkrétně zlepšení schopností všech uživatelů jazyka reflektovat vyjadřování. To znamená, že mluvčí „budou schopni a ochotni diskutovat o pravidlech jejich vlastního vyjadřování v sociálně relevantních situacích".

Encyklopedie *Metzler Lexikon Sprache* hodnotí v roce 2005 význam změn ve vyjadřovací praxi, které inspirovala feministická lingvistika:

> „O feministické jazykové kritice se stále více diskutuje též v populárních médiích a je stále více praktikována; vedla dokonce ke změně úředních textů.[37] Jedná se o politicky motivovanou jazykovou reformu, kterou vzhledem k jejímu rozsahu nelze podceňovat."[38]

První česká doporučení v oblasti *genderově vyváženého vyjadřování* byla publikována čtyři roky před touto bilancí výsledků feministické jazykové

37 Srov. např. Lambertz 1990, Müller, Fuchs 1993 aj.

38 Glück, Schmöe 2005: 191.

kritiky a péče v německém jazyce; vycházela z pozorování, analýz a aplikací mezitím již osvědčených jazykových praktik němčiny. Detailně pak byla rozpracována v roce 2010.[39] *Genderově vyvážené vyjadřování* je v češtině definováno následovně:

> „Předmět teorie a praxe ↗jazykového managementu a ↗jazykového plánování a jeho smyslem a cílem je podpořit rovné pojednávání žen a mužů v jazyce. Dosahuje se ho pomocí směrnic, doporučení a ustanovení, nejčastěji v podobě katalogů s návody, jak vyváženě psát a mluvit o ženách a mužích, podle okolností též v podobě zákonných ustanovení, které se tak stávají součástí ↗jazykového práva. Řídí se jimi nadstátní uskupení i jednotlivé státy, obce, podniky, organizace, univerzity atd. Upravit vyjadřovací praxi ve prospěch rovného jazykového pojednávání žen a mužů doporučují směrnice Rady Evropy a dalších státních institucí.“[40]

Genderová symetrizace vyjadřování nemusí být složitá:

> Název akce, která probíhala na jaře roku 2017 na zámku v Zahořanech, byl Studenti mapují zámek. Vedoucí akce popisoval před kamerou České televize, co všechno *studenti* dělají. Kamera přitom snímala čtyři ženy při práci, v pozadí pracovaly další studentky. Z jazykového hlediska lze popsat tento (obvyklý) jev jako gramatikalizaci genderových hierarchií. A přitom stačilo alespoň jednou použít verzi *studentky a studenti*, aby byly i studentky jazykově přítomny prací na zámku tak, jak se jí účastnily ve skutečnosti.[41]

---

39 Valdrová 2001, Valdrová, Knotková-Čapková, Paclíková 2010, příklady pro angličtinu a němčinu uvádí P. Paclíková tamtéž. V příloze 3 cituji aktualizovanou ukázku.

40 Valdrová in NESČ 2016: 581–582, odborná literatura tamtéž.

41 ČT24, 30. 5. 2017. Problém generické platnosti maskulina bude předmětem pojednání ve III. části této knihy.

Vyvažování genderu v jazyce se může ubírat i svéráznými, avšak – což je důležité – obecně akceptovanými cestami:

> Německý dialektolog prof. W. König referoval o svém pojetí genderové korektnosti: v e-mailech oslovuje studenty a studentky zásadně v ženském rodě. Ačkoli počet studujících mužů na jeho seminářích není zanedbatelný, s odmítavou reakcí se dosud nesetkal. Důležité je dobře rozpoznat druh textu, kde je genderová korektnost nezbytná, mínili přítomní. Debata se odehrála na Univerzitě v Augsburku při mé přednášce o používání generického maskulina ve veřejném projevu.[42]

Lingvistické premisy genderového bádání v jazyce

Způsob používání jazyka ovlivňuje naše vnímání, formulování postojů a naše jednání podle toho, co shledáváme pravdivým či nepravdivým, správným či špatným.[43] Pragmatickou funkci jazyka definuje W. Bublitz (2001):

> „Obecně řečeno, jazyk užíváme proto, abychom kognitivně uchopili svět (např. tím, že si skrze jazyk osvojujeme zkušenosti jiných, kteří pro nás a pro ostatní popisují svět), ale také proto, abychom jej měnili, abychom vytvářeli nové situace (podmínky, konstelace, pozice). Skrze jazyk přimějeme jiné k tomu, aby něco dělali nebo něčeho zanechali, aby jednali, zaujímali stanoviska, měnili úmysly.“[44]

Nástrojem zobrazování a utváření světa jsou pojmenovací praktiky, jež se určitým způsobem vážou k dané době a kultuře, jak bylo naznačeno výše.

---

42 Přednáška na doktorandském kolokviu, Univerzita Augsburg, SRN, 17. 10. 2007.

43 Srov. Wittgenstein a Heringer in Kienpointner 1996: 142.

44 Bublitz 2001: 23–24.

Pojmenovací moc a možnost vstupovat do diskurzů zdaleka nemají rovnou měrou všichni mluvčí, nýbrž je předmětem vyjednávání.[45]

> Jak je důležité, aby pojmenovací praxe reagovala na požadavky doby, vyplývá z dokumentu České televize (2017) o neheterosexuálních (non-binárních) partnerstvích. Děti oslovených osob považují za samozřejmé, že mají dvě matky či dva otce. Je tomu tak proto, že se v takových rodinách zachází s danými pojmy neutrálně a bez hodnotících zabarvení.[46]

Diachronní výzkum jazyka se zabývá tím, co bylo; synchronní analyzuje, co je, avšak umí také kalkulovat, co může nastat.[47] Na pozadí poznatků o sociální konstruovanosti genderu formuluji tyto *obecné teze* pro genderově lingvistický výzkum:

- Společenský řád byl a je patriarchální konstrukt. „Muži vytvořili celou společnost: mužský je systém státu, mužský je systém vzdělanostní, mužský je systém rodinného práva, organizace rodiny, mužská je organizace výdělečné práce – žena vždy a všude vstupovala do poměrů muži upravených, a to často jako rušivý živel."[48]
- Jazyk je společenský konstrukt.
- Jazyk a myšlení, také jazyk a vědomí se vzájemně ovlivňují.
- Jazyk tudíž odráží a spoluutváří společenské poměry.

---

45 Bělohradský 2007, Keil 1996, srov. Řeháčková 2006.

46 Queer: „Je to fakt fér?" ČT2, 29. 6. 2017. Dostupné online [cit. 7. 7. 2016] z http://www.ceskatelevize.cz/porady/10520528904-queer/217562210900012-je-to-fakt-fer.

47 Také proto podpořil moji disertační práci M. Jelínek, k jehož preferovaným tématům patřila kultura jazykového projevu a způsoby, jak ji obohatit. Valdrová 1998, nepublikováno.

48 Tento názor vyslovila téměř před 100 lety politička Františka Plamínková. Dostupné online [cit. 10. 4. 2016] z http://padesatprocent.cz/cz/opomijena-hrdinka-frantiska-plaminkova. Srov. Renzetti, Curran 2003, Hausherr-Mältzer 1990 aj. Citát operuje pojmy *žena* a *muž*, jak se v tehdejší době používaly.

Specifické teze genderové lingvistiky se týkají praxe označování osob ve veřejném diskurzu, genderově lingvistické kritiky této praxe a jazykových opatření z ní plynoucích:

– Při označování osob se podvědomě i cíleně používají jazykové prostředky a postupy, jež stratifikují sociální pozice a status označovaných osob.
– Na základě genderově lingvistických analýz lze definovat jazykové instrumenty, jež se podílejí na vytváření nerovností, a formulovat jazykově citlivé alternativy stávajícího vyjadřování ve prospěch vyváženého označování jednotlivých genderových a sexuálních identit.

Lingvistika genderových a sexuálních identit počítá s nestálostí jazyka. Mluvčí se ve světě orientují mimo jiné díky tomu, že v neustále se proměňujícím prostředí reagují na změny pojmenovacích potřeb. Podle toho používají jazyk v interakci, přizpůsobují se neformálním pravidlům, objevují funkční alternativy vyjadřovací praxe nebo je přejímají z jiných jazyků. Obohacují tak jazyk lexikálně, morfologicky a stylisticky. A to, aniž by nezbytně zraňovali jazykový systém nebo byli podezříváni z nekulturnosti vyjadřování.

Ve výzkumech přistupuje lingvistika identit k jazyku jako systému, jako projevu sociální praxe a jako rezervoáru možností k verbalizaci identit. Výzkumy potvrzují mimo jiné, že rodové a genderové hierarchie jsou v systémech jazyků s kategorií jmenného rodu zakořeněny většinou tak hluboko, že je již nevnímáme. V české mluvnici se to může týkat např. motivace vývoje kategorie životných a neživotných maskulin oproti femininům a neutrům bez rozlišování životnosti, vývoje a uplatňování mluvnické přednosti maskulina před femininem, vývoje a fungování kategorie generického maskulina atd.; v jazycích bez mluvnického rodu jmen se genderové hierarchie realizují jinými prostředky.

Mužská flexe ve větách *Pes a kočka seděli na rohožce*, *Kde je Petr? – Jeli se s Marií podívat za její učitelkou* apod. ilustrují dominanci maskulina nad femininem v pojednání o české mluvnici autorského týmu Comrie, Corbett (2008:

503–504). V této souvislosti uvádím větu Žena a pes zmizeli za horizontem, v níž maskulinní koncovku přísudku určil pes.[49]

Genderově lingvistické výzkumy se opírají o definici *sexistického jazyka* jako verbalizace vnímání reality přes *genderové brýle,* o nichž bude pojednáno níže. Cílem genderově kritické reflexe je poukázat na společensky závažné vlivy jazyka na způsob vyjadřování (a vliv dění na vyjadřovací praxi) a umět s nimi pracovat. Výsledkem snah pak mohou být i nové výrazy a postupy.[50]

Předměty, pole a metody výzkumu

„V jazyce se genderové vztahy nastolují, reprezentují, ospravedlňují a reprodukují, avšak též zpochybňují, kritizují, rozbíjejí, dekonstruují, znejasňují a mnoho dalšího."[51] Genderovanost diskurzu se projevuje následujícími způsoby:

- Konstruování genderu (a/nebo identit) v interakci podle dobově a kulturně podmíněných vzorců.
- Genderovanost (tudíž hierarchizovanost) témat: dělení na tzv. ženská a mužská témata a veškeré výrazové prostředky k nim směřující, srov. moderátorčiny dotazy níže.[52]
- Genderovanost hlasů v diskurzu: každý gender se vyjadřuje k jemu připisovaným tématům. Mocensky nadřazení vystupují obecně spíše jako odborníci, ostatní jim naslouchají. Projevy určitého genderu či

49 Srov. definici pojmu *biologický a mluvnický (gramatický) rod,* Valdrová in NESČ 2016: 168.

50 Srov. syntax v angličtině, respektující rodově smíšený podmět, zavedení genderově neutrálního zájmena *hen* do švédštiny aj. Česká média uchopila zprávu o *hen* jako zábavu, veselý účinek měl posílit obrázek zpěvačky Conchity Wurst s plnovousem. Dostupné online [cit. 7. 7. 2016] z http://www.tyden.cz/rubriky/relax/zabava/pohlavne-neutralni-zajmeno-je-oficialnim-svedskym-slovem_339794.html.

51 Reisigl, Spieß 2017: 9.

52 Rozlišování na ženské a mužské domény a gender nedává prostor dalším identitám. Podobně se s oblibou dělí vědy na *měkké* a *tvrdé*, přičemž ty prvně uvedené jsou považovány za „lehčí", méně důležité a méně exaktní (Dostál, Plháková 2013).

sexuálních identit v pro ně netypické oblasti bývají tokenizovány nebo dokonce tabuizovány.
- V důsledku předchozího: nezájem o domény, vzhledem k danému genderu či pohlaví chápané jako netypické.

Z hlediska *genderové příznakovosti* lze komunikáty dělit na
- genderově zatížené (*doing gender*), tj. naplňující výše uvedené charakteristiky;
- genderově neutrální (*undoing gender*), pojednávající sice o osobách, avšak bez znaků genderové hierarchizace;
- genderově nerelevantní bez názvů osob, například popis funkce kávovaru. Samotný druh textu ale nemusí nezbytně vypovídat o míře jeho genderové zatíženosti: návody na použití produktu či přístroje typu „DJI Phantom Vision zvládne i žena" fixují do povědomí předsudky o slabých technických dovednostech nebo dokonce nižší inteligenci žen;[53]
- genderově progresivní či genderově dynamické. Tak jsou zprostředkovány například rozhovory s informatičkami, jež vyvracejí mýty o specificky maskulinní doméně.[54]

Kritika stereotypů kultivuje diskurz, zejména jsou-li vůči stereotypii vnímavá média. V tomto případě ale moderátorka České televize předvedla jak genderovaný, tak i genderující diskurz:[55]

53 Dostupné online [cit. 10. 4. 2016] z https://www.svetandroida.cz/dji-phantom-2-vision-multikoptera-androidem-201401/dji-phantom-vision-2-zvladne-i-zena [25. 1. 2016].

54 P. Havlíková (ed.) 2015. „Badatelky ve světě jedniček a nul". Rozhovory s akademickými a výzkumnými pracovnicemi Fakulty informatiky Masarykovy univerzity. Dostupné online [cit. 10. 4. 2016] z http://www.genderaveda.cz/files/ict-brozura-el.pdf.

55 Zábrodská 2009, Sunderland 2004, Butler 1990 etc.

> Moderátorka oslovuje děti, vybrané do projektu cestování vesmírnou lodí. Chlapce se otázala „Co pro to uděláš?“, dívky „Jaké to je pro dívku – ženu stát se případně kosmonautkou?“[56]

Téma rozhovoru pojala moderátorka rozdílně podle pohlaví. Částicí *případně* dala dívce najevo, byť snad podvědomě, že její účast není jistá. Sloveso *stát se* mohlo potvrdit dojem nahodilosti: stejně tak se dívka může bez vlastního přispění stát účastnicí dopravní nehody. U chlapce moderátorka verbalizovala aktivní podíl na projektu slovesem *udělat*, a tak verbalizovala opozici *pasivní žena – aktivní muž*.

Ve zprávě o vědeckém experimentu (níže) je genderový aspekt události tematizován:

> „V ruském biomedicínském institutu zahájili osmidenní experiment, který má ukázat, jak by ve vesmíru fungovaly posádky složené výhradně z astronautek. Šestice vědkyň ve věku 22–34 let jej společně stráví v kabině simulující prostředí Mezinárodní vesmírné stanice. Symboliku okamžiku poněkud narušili novináři, když se kvalifikovaných vědkyň zeptali, zda jim ‚ve vesmíru‘ nebudou chybět muži či make-up.“[57]

Úkoly a cíle genderového bádání v jazyce formulovala A. Kirilina (2001). Patří k nim tyto: jaké jazykové prostředky se používají ke konstrukci genderu, v jakých druzích textů se to projevuje, jaké faktory ovlivňují relevantnost takového konstruování genderu? Jak se genderový faktor promítá do lexikografických pojednání a jiných normativních prací? Do jaké míry lze faktor genderu považovat za sociolingvistickou kategorii? Jaká specifika jazyka potlačují nebo zdůrazňují konstruování genderových identit? Jaké sémiotické systémy se účastní konstruování genderu? Jak se liší koncepty maskulinity a feminity v různých jazycích? Co je

56 Zprávy ČT24, 17. 8. 2015.
57 *Respekt* 45, 2.–8. listopad 2015.

v jazykovém konstruování stabilní a co je proměnlivé? Jaká je role genderové metafory v různých diskurzech, jež nejsou bezprostředně spojeny s pohlavím?

Kirilina se zabývá též mimojazykovými faktory: klade (pro českou vědu zvlášť naléhavou) otázku, jakou roli hraje vědecká tradice a sociální realita v přístupech k výzkumu genderu, táže se, jak působí mimojazykové prostředky na intenzitu jazykového konstruování genderu, co vypovídá výzkum genderu v jazyce o dané kultuře v současnosti a historii, jaký vliv na konstruování genderových identit má mezikulturní komunikace, jak se kulturní expanze a globalizace odráží na genderovém parametru osobnosti.[58]

Genderově příznakové vnímání a reprodukování reality se týká celého veřejného prostoru (a ovšem proniká do soukromé komunikace). Proto je zde představím – se zvláštním zřetelem k mentálním reprezentacím žen a ženství – na vyjadřovacích praktikách co nejšířeji, byť bez nároku na vyčerpání tématu a podchycení jeho mnohovrstevnatosti. Můj korpus tvoří nálezy názvů osob v textech a promluvách z oblasti vědy, politiky, osvěty, kultury, školství, trhu práce, správy veřejných věcí, reklamy, médií a dalších oblastí veřejného diskursu. Nálezy mají tyto společné rysy:

- Pocházejí z tzv. seriózních zdrojů nebo z těch, které se za ně považují. Až na výjimky vynechávám bulvární média.[59]
- Reprezentují opakovaně pozorovatelné jazykové praktiky, které se podílejí na sociální stratifikaci označovaných osob podle rysů, jež budou u každé kategorie upřesněny, nebo vedou k vytváření genderově příznakových konceptů.
- Jsou analyzovatelné interdisciplinárně jako předmět vědních oborů, zkoumajících lidské jednání (psychologie, sociologie), a zároveň z hlediska lingvistického.

58 Kirilina 2001: 10–11.

59 Na druhé straně se bulvární média vyznačují odvahou zaplňovat mezery na trhu témat. Po roce 1989 jsem například vystupovala v pořadu Áčko (Nova) jako *feministka* se synem, pozvaným jako *synem feministky*.

– Naplňují znaky uzuální normy, jak je chápe E. Coseriu (1974).
– V jazykovém úzu se předávají se z generace na generaci, jsou (byť i jako metafory) obecně srozumitelné a dekódovatelné sdíleným sociálním věděním. Komunikující se například shodnou na tom, že otázka „Kdo u vás nosí kalhoty?“ nesleduje odívací návyky, nýbrž metaforicky testuje mocenské poměry ve vztahu.
– Mohou být podávána takovou formou, která neposkytuje prostor pro reflexi.[60]

Z hlediska jazyka jde o celou řadu morfologických, lexikálních, slovotvorných, syntaktických, stylistických i neverbálních prostředků[61] k označování osob, o genericky míněné maskulinum a pragmatiku jeho používání, o stereotypizaci a konceptualizaci názvů osob, jazykové projevy objektivizace a pasivizace žen, o vizuální složku komunikátů, možnosti a meze institucionalizace rovného jazykového pojednávání žen a mužů. Při studiu genderu v jazyce se používají konverzační a textové analýzy, výzkumy korpusové lingvistiky, asociační testy, analýzy diskurzů a podobně. Otázka zní, jakým způsobem a jaké kontexty mluvčí generují a jaké to má účinky, přičemž pohlaví je jednou z řady proměnných.

K stěžejním tématům analýz vyjadřovací praxe patří generické maskulinum. Metody testování reprezentace genericky maskulinních názvů osob v německojazyčných studiích popisují L. Irmen a U. Linner.[62] Na více než 30 studiích dokládají badatelky jazykové znevýhodňování žen. Studie spočívaly v doplňování jmen, profesí a rolí do vět, volbě postav do příběhů a jejich charakteristikách, odhadech zastoupení genderu v různých kategoriích, například *stavební inženýři*, a porovnávání se skutečnými podíly žen a mužů v nich, v hledání souvislostí mezi zadanými větami a obrazem a laboratorních měřeních dob reakcí a podobně.

60 Srov. Austin 1972 a Pümpel-Mader in Pümpel-Mader 2007: 286–332 o rozdílech mezi tvrzením a konstatováním a jejich jazykových znacích.

61 Henley 1984.

62 Irmen, Linner 2005, česky 2010.

Zamýšlený generický efekt obracejí vizualizace s motivem muže v genderově specifický. Doložily to laboratorně měřené počítačové testy L. Irmen a A. Köhncke (1996). Badatelky měřily rychlost reakcí testovaných osob, jež měly hledat souvislost mezi větami s maskulinem a obrazem žen či mužů. Testovaným osobám byla přečtena nebo předložena věta, zhlédly obrázek a měly posoudit, zda obraz a text spolu souvisejí. Měření reakcí ukázalo, že dotazovaní váhají déle, mají-li text s názvy osob v maskulinu propojit s obrazem žen. Testy potvrdily, že genericky míněné maskulinum je vnímáno jako označení muže.

V češtině lze kromě testů s touto metodikou provádět například výzvové testy *Vyberte z předložených fotografií* (mužů a žen, pozn. autorky), *Koho odhadujete na lékaře nebo advokáta* nebo *Nakreslete typického houbaře* apod. „Houbař" byl na mých akcích pro studující a veřejnost v letech 1999–2010 nejčastěji zobrazován jako muž v kloboučku s holí a košíkem hub. Vyskytla-li se postava ženy, mínily testované osoby houbařku z vlastní rodiny.

U výzvových studií typu *Uveďte jméno oblíbeného sportovce* bez předchozího vymezení konkrétní skupiny sportovců aj. se sleduje počet asociací s obrazy žen a mužů u označení osob genericky míněným maskulinem v porovnání s genderově vyváženými názvy osob *sportovkyně/sportovec*, *umělec/umělkyně* a rodově abstrahujících názvů *osobnost v oblasti sportu, umění*.[63] Příznakovost maskulina nelze testovat otázkami, jako *Jak se jmenují doktoři, které navštěvujete?*; takové testy by fixovaly používání generického maskulina bez ohledu na jeho prokázané hierarchizující efekty.[64] Rodově vyváženě formulované zadání testů vede k častějším asociacím s obrazy žen, jak referují badatelky.

Testy označování žen a mužů v inzerci pracovních příležitostí se prováděly v rámci projektu deseti evropských univerzit Language – Cognition – Gender. L. Hodel a spoluautorky (2017) srovnávaly 1435 nabídek

63 Srov. též Kolek 2016, který potvrdil souvislosti mezi mluvnickým rodem a biologickým rodem asociovaných postav.

64 Tuto metodu navrhoval Chromý 2008.

na česky, polsky a německy psaných webech pracovních agentur *careerjet*. Profese na česky psané verzi webu byly inzerovány převážně v maskulinu, což se negativně odráží na zájmu žen o takto nabízené profese a pozice.[65]

Změna praxe označování osob by měla doprovázet zvyšování motivace zájmu žen o domněle mužské profese a změnu poměrů na trhu práce, jak k tomu došlo v 80. letech minulého století v Německu: opatření pro vstup dívek do dříve mužských profesí (kominík aj.) tam doprovázela jazyková opatření jako doplnění ženských názvů profesí do seznamů, důležitých pro životní volby dívek. Počet dívek v těchto profesích vzrostl o stovky procent.[66] Genderové imperativy omezují životní volby žen, avšak i mužů.[67] Domněnka, že genderová studia se týkají pouze studentek (a obecně žen), připravuje společnost o talenty studentů:

> Z e-mailu zájemce o studium genderu na FSS MU, 2015:
> „[…] chtěl bych se Vás zeptat, zdali je předmět *Muži, maskulinity a gender* otevřen i pro muže".[68]

Sexistický (androcentrický) jazyk

Termín *sexistický,* též *androcentrický jazyk* označuje jazykové praktiky, které používají mluvčí bez rozdílu pohlaví a jejichž jednotícím rysem je vědomá či bezděčná legitimizace, naturalizace a reprodukce hierarchií pohlaví. Při hledání příčin jejich zvnitřňování ženami se kromě jazykových faktorů zvažují mimojazykové, o kterých pojednám níže.

K nejranějším klíčovým statím genderové a feministické lingvistiky patří Směrnice pro eliminaci sexistického užívání jazyka autorek I. Guentherodt, M. Hellinger, L. F. Pusch a S. Trömel-Plötz (1980). Vědkyně popisují znaky diskriminace žen v jazyce, uvádějí příklady, vyzývají mluvčí, aby se takovým projevům vyhýbali, a navrhují alternativní

65 Hodel, L., M. Formanowicz, S. Sczesny, J. Valdrová, L. von Stockhausen 2017, srov. Maceková 2007 (níže).

66 Schäfer 1996: 139.

67 Šmídová in Valdrová 2006: 59–70.

68 Citováno na FB, 2015.

formulace. V závěru statě vyjadřují naději, že jimi koncipovaná jazyková doporučení povedou k reformám jazyka veřejné sféry, k čemuž později došlo. Jazykový sexismus definují autorky následovně:[69]

- Jazyk, který ženy ignoruje a vylučuje. Genericky používané maskulinum v určitých kontextech (které vyjasním níže) podsouvá, že muž je míněn jako standard, žena je do označení zahrnuta.
- Jazyk, jenž staví ženy do závislosti na mužích: *pan Meier se ženou*, *spolkový prezident Scheel a manželka Mildred*.
- Jazyk spojující ženy stereotypně s jejich tradičními rolemi, vlastnostmi a vzorci chování.
- Pejorativní jazyk, který ženy ponižuje nebo degraduje. Ženy jsou hodnoceny primárně podle vzhledu, připisuje se jim lstivost, emocionalita, upovídanost, nedostatek inteligence či samostatnosti apod.

G. Postl (1991) později zdůraznila rozdíl mezi pojmy *jazyk* a *řeč*, aby ukázala, že nikoli ve slovech samotných tkví fenomén sexismu.[70] Pak by totiž stačilo nahradit je jinými a problém sexismu by byl vyřešen. Jde ale o to, jak určitý výraz odkazuje na mimojazykové skutečnosti a co takové vyjadřování ovlivňuje. Otázka nesexistického užívání jazyka je záležitostí životních postojů.[71]

Genderově vyvážené vyjadřování spočívá mj. v alternování genericky používaného maskulina (v jazycích s kategorií jmenného rodu). Historii jazykových reforem v německém spolkovém zákonodárství včetně podpory státu při přeformulovávání zákonů popisuje M. Grabrucker (1993). Autorka zachycuje také odpor východoněmeckých žen, na nějž pak odkazuje J. Schwarz (1999) ve své studii praktik označování osob: ženy v bývalé NDR po roce 1989 upřednostňovaly nepřechýlené názvy profesí a pozic (*Jsem vědec*) s tím, že svou práci konají stejně dobře jako muži. Pozdější

69 Tamtéž, 16–21. Definici lze opět upravit a rozšířit na genderové a sexuální identity obecně, přičemž se zkoumají konkrétní formy jejich jazykového znevýhodňování.

70 Postl 1991: 269.

71 *Lebensform, the form of life*, tamtéž, 272 a násl.

opatření na podporu jazykového zviditelnění žen v textech (např. zákony o rodově vyvážené formulace inzerce) potvrdila relevantnost genderově rovného jazykového pojednávání žen a mužů.[72]

Něžný sexismus

Přežívání sexismu/sexismů v jazyce se projevuje mimo jiné jako *něžný sexismus* (termín se používá také v plurálu). Je to takový způsob používání jazykových prostředků, technik a strategií, jehož zamýšleným nebo mimovolným výsledkem jsou pozitivně inscenované hierarchie pohlaví a genderově stereotypní dělba práce, sfér činnosti a životních voleb. Něžné sexismy staví údajně specificky ženskou emotivnost, slabost, křehkost, něhu, marnivost, upovídanost apod. do líbivého protikladu s domněle specificky mužskou silou, vůči ženám ovšem neprojevovanou, neboť muž je galantní, je gentleman, ženu ani květinou neuhodí. Mužům připisované vlastnosti jako agresivita, soutěživost a autoritativnost jsou interpretovány jako atributy *muže-ochránce* a údajně ženám imponují. Něžný sexismus charakterizuje výrazivo psycholožky J. Prekopové v rozhovoru s redaktorkou *Magazínu Dnes* S. Wilkovou (2017).

> Muže je podle J. Prekopové třeba *omaminkovávat*, aby nebyli vzpurní, k čemuž prý ženy používají svou *tajemnou sílu*. Muž je *hlava rodiny* a žena *královna*, která jej onou *tajemnou silou* ovládá. Žena by neměla *ztrácet ženskost*. „Když muž chce něco říct, řekne to jednoduše […], ženská *kecá a kecá*. Když už to muž nemůže snést, tak, pokud je správný *gentleman*, prostě jde a uzavře rty své ženy dlouhým polibkem. A ona už nekecá […].“[73]

72 Grabrucker 1993: 263–273, Schwarz 1999: 92.

73 S. Wilková. „Psycholožka: Z žen jsou chlapi, otcům chybí autorita, děti jsou chudáci“. 10. 4. 2017. Dostupné online [cit. 21. 4. 2017] z http://ona.idnes.cz/jirina-prekopova-zeny-se-meni-v-chlapy-deti-jsou-chudaci-muzi-degeneruji-1o6-/spolecnost.aspx?c=A170406_151416_spolecnost_jup. Kurziva: J. V.

S. Wilková nekriticky přijala psycholožčinu sexistickou terminologii, specifický výklad pojmů i její pop-psychologizující paušalizace. Nezaznamenala předsudky o *tajemné síle* žen, o rodinných hierarchiích muž-žena (paradoxně vlastně předstíraných, neboť podle psycholožky ovládá žena muže). Nerozeznala rozpory (žena muže sice ovládá, ale on ji umlčuje) ani znaky diskriminace mužů i žen: *omaminkovávání* podsouvá mužům nezralost a nesvéprávnost, nazývat mluvní projev žen paušálně *kecáním* je projev neúcty k ženám. Nevšimla si psycholožčina navádění mužů k používání fyzické síly s prvky násilí (zavírání úst polibkem).[74] Napomohla tak narýsovat obraz „tradičních", jakoby zaniklých genderových vztahů, jež ale v této formě nikdy nefungovaly. Po tazatelčině moralizující závěrečné otázce „Kam to spěje, paní doktorko? Vidíte v budoucnosti něco dobrého, nebo jen vše mizerné?" následuje stejně patetické ujištění devadesátileté psycholožky o jejím vkladu do budoucích generací, dokud bude mít sílu.[75]

Rozhovor vyšel 10. 4. 2017; z rekordních 1304 příspěvků ke dni 24. 4. byla drtivá většina souhlasných až obdivných. Jejich autorky a autoři se ani nepokusili propojit psycholožčina tvrzení s realitou genderované dělby práce – inscenování žen jako slabého pohlaví, žvatlajícího nesmysly a umlčovaného polibkem totiž harmonizuje s rodinnými hierarchiemi pohlaví, k jejichž odstranění alespoň ze zákona přispěla politička a feministka M. Horáková, avšak zejména s podreprezentovaností žen na rozhodovacích pozicích, nižšími platy žen, nižší důvěrou v jejich odborné kompetence a dalšími znevýhodněními. Pochopení sexismu/sexismů bez přívlastků je klíčem k rozlišení něžných sexismů a porozumění jejich podstatě.

Bez této základní kompetence nelze k analýzám sexismů přistupovat. A. Arkhanhelskaya (2011) nazvala své dílo *Sexismus*

74 Násilné zavírání úst polibkem harmonizuje s kontroverzní terapií objetím, kterou dotazovaná praktikuje a popularizuje a která může naplňovat některé znaky násilí.

75 Informace o věku stojí v článku a v kontextu až nacionalisticky vyznívajících informací o „příšerných" německých dětech, z nichž jsou učitelé „vyhořelí" a „úžasných" českých dětech, které nesmí podlehnout těmto trendům. Je nezbytná k pochopení psycholožkou vykonstruovaného nebezpečí.